

INCIPIT

LIBER ECCLESIASTES,

HEBRAÏCE DICTUS

COELETH.

VERBA ECCLESIASTÆ¹ FILII DAVID, REGIS JERUSALEM.

Cap. I. — Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes :
vanitas vanitatum, et omnia vanitas.
Quid habet amplius homo,
de universo labore suo, quo laborat sub sole?
Generatio præterit, et generatio advenit,
terra vero in æternum stat.
Oritur sol, et occidit,
et ad locum suum revertitur :
Ibique renascens, gyrat per meridiem,
et flectitur ad aquilonem :
Lustrans universa in circuitu pergit spiritus,
et in circulos suos regreditur.
Omnia flumina intrant in mare,
et mare non redundat :
Ad locum, unde exeunt flumina, revertuntur,
ut iterum fluant.
Cunctæ res difficiles :
non potest eas homo explicare sermone.
Non saturatur oculus visu,
nec auris impletur auditu.
Quid est quod fuit ?
Ipsam quod futurum est :
Quid est quod factum est ?
Ipsam quod faciendum est.
Nihil sub sole novum,
nec valet quisquam dicere : Ecce hoc recens
est ;

1. In cunctis mss. codicibus exscriptores posuerunt, *verba Ecclesiastes*, etc. quasi *Ecclesiastes* nomen esset inflexibile aut Hebræum. MAR.

Jam enim præcessit in sæculis ;
que fuerunt ante nos.
Non est priorum memoria :
sed nec eorum quidem, quæ postea futura
sunt,
erit recordatio apud eos,
qui futuri sunt in novissimo.

EGO ECCLESIASTES,

fui rex Israel in Jerusalem.
Et proposui in animo meo querere,
et investigare sapienter
de omnibus quæ fiunt sub sole.
Hanc occupationem pessimam dedit Deus filiis
hominum,
ut occuparentur in ea.
Vidi cuncta, quæ fiunt sub sole,
et ecce universa vanitas, et afflictio spiritus.
Perversi difficile corriguntur,
et stultorum infinitus est numerus.
Locutus sum in corde meo, dicens :
Ecce magnus effectus sum,
et præcessi sapientia omnes,
qui fuerunt ante me in Jerusalem :
et mens mea contemplata est multa sapienter,
et didicisti.

Dedique cor meum, ut scirem prudentiam,
atque doctrinam,
erroresque et stultitiam ;
Et agnovi quod in his quoque esset labor,
et afflictio spiritus :
Eo quod in multa sapientia, multa sit indignatio :
et qui addit scientiam, addit laborem¹ [*Al.*
dolorem.]

Cap. II. — Dixi ego in corde meo :

Vadam, et affluam deliciis,
et fruam bonis.
Et vidi quod hoc quoque esset vanitas.
Risum reputavi errorem :
et gaudio dixi : Quid frustra deciperis ?
Cogitavi in corde meo abstrahere a vino carnem
meam,
ut animum meum transferrem ad sapientiam,
devitareque stultitiam.
Donec viderem quid esset utile filiis hominum :
quo facto opus est sub sole numero dierum
vitæ suæ.

Magnificavi opera mea :
ædificavi mihi domos,
et plantavi vineas :
Feci hortos, et pomaria,
et consevi ea cuncti generis arboribus :
Et extruxi mihi piscinas aquarum,
ut irrigarem silvam lignorum germinantium ;
Possedi servos et ancillas,
multamque familiam habui :
Armenta quoque, et magnos ovium greges,
ultra omnes qui fuerunt ante me in Jerusalem :
Coæcervavi mihi argentum, et aurum,
et substantias regum, ac provinciarum ;
Feci mihi cantores, et cantatrices,
et delicias filiorum hominum,
Seyphos et urcos in ministerio ad vina fun-
denda,
et supergressus sum opibus omnes qui fue-
runt ante me in Jerusalem.
Sapientia quoque perseveravit mecum :
et omnia, quæ desideraverunt oculi mei, non
negavi eis :

1. Corbeliensis ms. num. 1, *addit et dolorem*, quod emendatores posuerunt in plurimis exemplaribus, ubi prima manu scriptum erat *addit laborem*. Uterque canon, Carcassonnensis videlicet ac Memmianus, purum retinet contextum. MAR.

Nec prohibui cor meum quin omni voluptate
frueretur,
et oblectaret se in his quæ preparaveram :
Et hanc ratus sum partem meam,
si ulterer labore meo.
Cumque me convertissem ad universa opera,
quæ fecerant manus meæ,
et ad labores, in quibus frustra sudaveram,
Vidi in omnibus vanitatem et afflictionem animi,
et nihil permanere sub sole.
Transivi ad contemplandum sapientiam,
erroresque et stultitiam.
Quid est, inquam, homo,
ut sequi possit regem factorem suum ?
Et vidi quia tantum præcederet sapientia stulti-
tiam,
quantum differt lux a tenebris.
Sapientis oculi in capite ejus :
stultus in tenebris ambulat :
et didici quod unus utriusque esset interitus.
Et dixi in corde meo :
Si unus et stulti et meus occasus erit,
quid mihi prodest quod majorem sapientiæ
dedi operam ?
Locutusque cum mente mea,
animadverti quod hoc quoque esset vanitas.
Non enim erit memoria sapientis similiter ut
stulti in perpetuum,
et futura tempora oblivione cuncta pariter
operient.
Moritur doctus² similiter et indoctus :
et idcirco tædium me vitæ meæ,
Videntem mala universa esse sub sole,
et cuncta vanitatem et afflictionem spiritus :
Rursus detestatus sum omnem industriam
meam,
qua sub sole studiosissime laboravi,
Habiturus hæredem post me,
quem ignoro, utrum sapiens an stultus futu-
rus sit.
Et dominabitur in laboribus meis,
quibus desudavi et sollicitus fui :
et est quidquam tam vanum ?
Unde cessavi,

2. Aliquot mss. cum canone Carcass. emendato, *similiter ut indoctus*. MAR.

Cap. V. — Ne temere quid loquaris,
neque cor tuum sit velox ad proferendum
sermonem coram Deo.
Deus enim in caelo, et tu super terram,
idecirco sint pauci sermones tui.
Multas curas sequuntur somnia,
et in nullis sermonibus invenitur stultitia.
Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere :
disciplet enim ei infidelis et stulla promissio :
sed quodcumque voveris, redde.
Multoque melius est non vovero,
quam post votum promissa non reddere.
Ne dederis os tuum, ut peccare facias carnem
tuam :
neque dicas coram Angelo : Non est provi-
dentia :
Ne forte iratus Deus super sermone tuo,
dissipet cuncta opera manuum tuarum.
Ubi multa sunt somnia,
plurime vanitates, et sermones innumeri :
tu vero Deum time :
Si videris calumnias egenorum, et violenta ju-
dicia,
et subverti justitiam in provincia,
Non mireris super hoc negotio :
quia excelso alius excelsior est.
Et super hos quoque eminentiores sunt alii,
et insuper universae terrae rex imperat ser-
vientii.
Avarus non implebitur pecunia :
et qui amat divitias, fructus non capiet ex eis,
et hoc ergo vanitas.
Ubi multae sunt opes,
multi et qui comedunt eas.
Et quid prodest possessori,
nisi quod cernit divitias oculis suis ?
Dulcis est somnus operanti,
sive parum, sive multum comedat :
saturitas autem divitis non sinit dormire eum.
Est et alia infirmitas pessima, quam vidi sub
sole :
divitiarum conservatae in malum domini sui :
percuti enim in afflictione pessima :

priora illa quae diximus, et *appropinqua ad audien-
dum*, commodo satis sonant ex Hebraica interpretatus
est phrasim, *multo melior est obedientia*, quod est,
eligito magis audire, sive obedire. Hinc jure collegit
ante nos editor Benedictinus, minime vidori Hiero-
nymiana illa, et *appropinqua, ut audias*, quae cum
mss. quidam, tum editi omnes interserant, subso-
quenti simul retenta interpretatione, *multo enim*

Generavit filium, qui in summa egestate erit,
Sicut egressus est nudus de utero matris suae,
sic revertetur,
Quid ergo prodest ei quod laboravit in ventum ?
Cunctis diebus vitae suae
Comedit in tenebris et in curis multis,
et in aerumna atque tristitia.
Hoc itaque mihi visum est bonum,
ut comedat quis, et bibat,
et fruatur laetitia ex labore suo,
quo laboravit ipse sub sole ;
Numero dierum vitae suae,
quos dedit ei Deus :
et haec est pars illius.
Et omni homini, cui dedit Deus divitias, atque
substantiam,
potestatemque ei tribuit ut comedat ex eis,
et fruatur parte sua, et laetetur de labore suo :
hoc est donum Dei.
Non enim satis recordabitur dierum vitae suae,
eo quod Deus occupet deliciis cor ejus.

Cap. VI. — Est et aliud malum, quod vidi sub
sole,
et quidem frequens apud homines :
Vir, qui dedit Deus divitias, et substantiam et
honorem,
et nihil deest animae ejus, ex omnibus quae
desiderat :
Nec tribuit ei potestatem Deus ut comedat ex eo,
sed homo extraneus vorabit illud :
Hoc vanitas, et magna miseria est.
Si genuerit quispiam centum¹,
et vixerit multos annos,
et plures dies aetatis habuerit,
et anima illius non utatur bonis substantiae suae,
sepulturaeque careat :
De hoc ego pronuntio
quod melior illo sit abortivus.
Frustra enim venit, et pergit ad tenebras,
et oblivione delebitur nomen ejus.
Non vidit solem,
neque cognovit distantiam boni et mali :

melior est obedientia, quae sjuadmo in Hebraico
sententiae altera est expositio. Notatum quoque, illa
in S. Augustini speculo non haberi.

1. Non habet Hebraeus verbum *filios*, quod non-
nulli mss. hic retinent cum editis. Manr. — Vulgata
subjungit *liberos*, quidam mss. *filios* : nihil vero
Hebraeus textus.

Etiam si duobus millibus annis vixerit,
et non fuerit perfruitus bonis :
nonne ad unum locum properant omnia ?
Omnis labor hominis in ore ejus :
sed anima illius non implebitur.
Quid habet amplius sapiens a stulto ?
Et quid pauper, nisi ut pergat illic,
ubi est vita ?
Melius est videre quod cupias,
quam desiderare quod nescias ;
Sed et hoc vanitas est,
et praesumptio spiritus.
Qui futurus est, jam vocatum est nomen ejus :
et scitur quod homo sit,
et non possit contra fortioiorem se in iudicio
contendere.
Verba sunt plurima,
multam in disputando habentia vanitatem.

Cap. VII. — Quid necesse est homini majora se
querere,
cum ignoret quid conducat sibi vita sua,
numero dierum peregrinationis suae,
et tempore quod velut umbra praeterit ?
Aut quis ei poterit indicare
quid post eum futurum sub sole sit ?
Melius est nomen bonum, quam unguenta pre-
tiosa :
et dies mortis die nativitatis.
Melius est ire ad domum lactus,
quam ad domum convivii :
In illa enim finis cunctorum admonetur homi-
num,
et vivens cogitat quid futurum sit !
Melior est ira risu :
quia per tristitiam vultus, corrigitur animus
delinquentis.
Cor stultorum ubi tristitia est,
et cor stultorum ubi laetitia.
Melius est a sapientia corripi,
quam stultorum adulatione decipi.
Quia sicut sonitus spinarum ardentium sub olla,
sic risus stulti :
sed et hoc vanitas.
Calumnia conturbat sapientem,
et perdet robur cordis illius.

1. In aliquot mss. codicibus legitur, *quid futurus
sit*. Ceterum hanc divisionem versuum agnoscit S.
Hieronymus, cum ait : *Novissimum versum aper-
tius interpretatus est Symmachus, dicens : Et qui
vivit, respiciet ad mentem*. Vido librum commenta-

Melior est finis orationis, quam principium,
melior est patiens arrogante.
Ne velox sis ad irascendum :
quia ira in sinu stulti requiescit.
Ne dicas : Quid, putas, causa est
quod priora temporameliora fuere quam nunc
sunt ?
Stulta enim est huiusmodi interrogatio.
Utilior est sapientia cum divitiis,
et magis prodest videntibus solem.
Sicut enim protegit sapientia,
sic protegit pecunia.
Hoc autem plus habet eruditio et sapientia,
quod vitam tribuunt possessori suo.
Considera opera Dei,
quod nemo possit corrigere quem ille des-
pexerit.
In die bona fructus bonis,
et malam diem praecave.
Sicut enim haec, sic et illam fecit Deus,
ut non inveniat homo contra eum justas que-
rimonias.
Haec quoque vidi in diebus vanitatis meae :
Justus perit in iustitia sua,
et impius multo vivit tempore in malitia sua.
Noli esse justus multum :
neque plus sapias quam necesse est,
ne obstupescas.
Ne impie agas multum :
et noli esse stultus, ne moriaris in tempore
non tuo.
Bonum est te sustentare justum,
sed et ab illo ne subtrahas manum tuam :
quia qui Deum timet, nihil negligit.
Sapientia confortavit sapientem
super decem principes civitatis.
Non est enim homo justus in terra,
qui faciat bonum, et non peccet.
Sed et cunctis sermonibus, qui dicuntur,
ne accommodes cor tuum :
Ne forte audias servum tuum maledicoentem
tibi :
scit enim tua conscientia, quia et tu crebro
maledixisti aliis.
Cuncta tentavi in sapientia.
Dixi : Sapiens efficiar :

rionum Hieronymi in caput septimum Ecclesiastes, et
speculum S. Augustini, quia omnino sibi consentiunt
infra vers. 8 et 10 Vulgatae nostrae, id est, in versi-
culorum distinctione, quam canonis exemplaris retin-
ent. Manr.

Et ipsa longius recessit a me, multo magis quam erat :
 et alta profunditas, quis inveniet eam ?
 Lustravi universa animo meo,
 ut scirem, et considerarem, et quererem sapientiam, et rationem :
 Et ut cognoscerem impietatem stulti,
 et errorem imprudentium :
 Et inveni amariorem morte mulierem,
 que laqueus venatorum est,
 et sagena cor ejus,
 Vincula sunt manus illius :
 qui placet Deo, effugiet illam :
 qui autem peccator est, capiatur ab illa.
 Ecce hoc inveni, dixit Ecclesiastes, unum et alterum,
 ut invenirem rationem, quam adhuc quaerit anima mea,
 et non inveni.
 Virum de mille unum reperi,
 mulierem ex omnibus non inveni.
 Solummodo hoc inveni, quod fecerit Deus hominem rectum,
 et ipse se infinitis miserit questionibus.
 Quis talis ut sapiens est ?
 Et quis cognovit solutionem verbi.
 Cap. VIII. — Sapientia hominis luget in vultu ejus,
 et potentissimus faciem illius commutabit.
 Ego os regis observo,
 et praecepta juramenti Dei.
 Ne festines recedere a facie ejus,
 neque permanes in opere malo :
 Quia omne, quod voluerit, faciet :
 et sermo illius potestate plenus est :
 nec dicere ei quisquam potest : Quare ita facis ?
 Qui custodit praeceptum,
 non experietur quidquam mali.
 Tempus et responsonem
 cor sapientis intelligit.
 Omni negotio tempus est, et opportunitas,
 et multa hominis afflictio :
 Quia ignorat praeterita,
 et ventura nullo scire potest nuntio.
 Non est in hominis potestate prohibere spiritum,
 nec habet potestatem in die mortis :

1. Si ipsa pater in commentario, cum interpretatus esset, unum ad unum, ut invenirem, etc. Hebraico sermone se proprius tradidit adhaesisse.

Nec finitur quiescere ingrumento bello,
 neque salvabit impietas impium.
 Omnia haec consideravi,
 et dedi cor meum in cunctis operibus, quae fiunt sub sole.
 Interdum dominatur homo homini in malum suum.
 Vidi impios sepultos :
 qui etiam cum adhuc viverent, in loco sancto erant,
 et laudabantur in civitate quasi justorum operum :
 sed et hoc vanitas est.
 Etenim quia non profertur cito contra malos sententia,
 absque ullo timore filii hominum perpetrant mala.
 Attamen peccato ex eo quod centies facit malum, et per patientiam sustentatur.
 Ego cognovi quod erit bonum timentibus Deum, qui verentur faciem ejus.
 Non sit bonum impio, nec prolongentur dies ejus,
 sed quasi umbra transeant qui non timent faciem Dei.
 Est et alia vanitas, quae fit super terram :
 sunt justi, quibus multa proveniunt,
 quasi opera egerint impiorum.
 Et sunt impii, qui ita securi sunt,
 quasi justorum facta habeant :
 sed et hoc vanissimum iudicio.
 Laudavi igitur letitiam,
 quod non esset homini bonum sub sole.
 Nisi quod comederat, et biberet, atque gauderet,
 et hoc solum secum auferret de labore suo, in diebus vitae suae quos dedit ei Deus sub sole.
 Et apposui cor meum, ut scirem sapientiam, et intelligerem distentionem, quae versatur in terra :
 Est homo, qui diebus ac noctibus somnum non capit oculus,
 Et intellexi, quod omnium operum Dei nullam possit homo invenire rationem, eorum quae fiunt sub sole :

2. Complutensis Latina editio eum aliis haud paucis, *dissensionem*, glossa interlinearis *distractionem* praefert.

Et quanto plus laboraverit ad quaerendum,
 tanto minus inveniat :
 Etiamsi dixerit sapiens se nosse,
 non poterit reperire.
 Cap. IX. — Omnia haec tractavi in corde meo,
 ut curioso intelligerem :
 Sicut justus atque sapientes,
 et opera eorum in manu Dei :
 Et tamen nescit homo, utrum amore an odio dignus sit :
 sed omnia in futurum servantur incerta :
 Eo quod universa aequo eveniant
 justo et impio,
 bono et malo,
 mundo et immundo,
 immolanti victimas,
 et sacrificia contemnti.
 Sicut bonus, sic et peccator :
 ut perjurus, ita et ille qui verum dejerat.
 Hoc est pessimum inter omnia, quae sub sole fiunt,
 quia eadem cunctis eventunt.
 Unde et corda filiorum hominum implentur malitia,
 et contemptu in vita sua,
 et post haec ad inferos deducuntur.
 Nemo est qui semper vivat,
 et qui hujus rei habeat fiduciam :
 Mellior est canis vivus leone mortuo.
 Videntes enim sciunt se esse morituros.
 Mortui vero nihil noverunt amplius,
 nec habent ultra mercedem :
 quia oblivioni tradita est memoria eorum.
 Amor quoque, et odium, et invidia simul perierunt,
 nec habent partem in hoc saeculo,
 et in opere quod sub sole geritur.
 Vade ergo, et comede in letitia panem tuum,
 et bibe cum gaudio vinum tuum :
 quia Deo placent opera tua.
 Omni tempore sint vestimenta tua candida,
 et oleum de capite tuo non deficiat.
 Perfruere vita cum uxore, quam diligis,
 cunctis diebus vitae instabilitatis tuae :
 qui dati sunt tibi sub sole
 omni tempore vanitatis tuae :

1. Sanctus Hieronymus in commentariis ad hunc locum, colon istud integrum duobus versibus constans in exemplaribus canonis, unum dicit esse versiculum :

Haec est enim pars in vita,
 et in labore tuo, quo laboras sub sole.
 Quodcumque potest manus tua facere,
 instanter operare :
 Quia nec opus, nec ratio,
 nec sapientia, nec scientia
 erunt apud inferos, quo tu properas.
 Verti me ad aliud, et vidi sub sole,
 nec velocium esse cursum,
 nec fortium bellum,
 nec sapientium panem,
 nec doctorum divitias,
 nec artificum gratiam :
 sed tempus casumque in omnibus.
 Nescit homo finem suum :
 sed sicut pisces capiuntur hamo,
 et sicut aves laqueo comprehendantur :
 Sic capiuntur homines in tempore malo,
 cum eis extemplo supervenerit.
 Hanc quoque sub sole vidi sapientiam,
 et probavi maximam.
 Civitas parva, et pauci in ea viri :
 venit contra eam rex magnus, et vallavit eam :
 Extruxitque munitiones per gyrum,
 et perfecta est obsidio.
 Inventusque est in ea vir pauper et sapiens,
 liberavit urbem per sapientiam suam.
 Et nullus deinceps recordatus est hominis illius pauperis.
 Et dicebam ego, meliorem esse sapientiam fortitudine.
 Quomodo ergo sapientia pauperis contempla est,
 et verba ejus non sunt audita ?
 Verba sapientium audiuntur in silentio,
 plus quam clamor principis inter stultos.
 Mellior est sapientia, quam arma bellica :
 et qui in uno peccaverit, nulla bona perdet.
 Cap. X. — Muscae morientes
 perdunt suavitatem unguenti.
 Pretiosior est sapientia et gloria,
 parva ad tempus stultitia.
 Cor sapientis in dextera ejus,
 et cor stulti in sinistra illius.
 Sed et in via stultus ambulans,
 cum ipse insipientis sit, omnes stultos aestimat.

Sequentis autem versiculi, verba sunt s. doctoris, in quo ait : Sed et in via cum stultus ambulat, cor ejus indiget, et dicit : Omnis insipientis est ; hic est

Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te,
locum tuum ne dimiseris :
quia curatio cessare faciet peccata maxima.
Est malum quod vidi sub sole,
quasi per errorem egrediens a facie principis :
Positum stultum in dignitate sublimi,
et divites sedere deorsum.
Vidi servos in aquis,
et principes ambulantes quasi servos super terram.
Qui fodit foveam, incidet in eam :
et qui dissipat seipsum, mordebit eum coluber.
Qui transfert lapides, affliget in eis :
et qui scindit ligua, vulnerabitur ab eis.
Si retusum fuerit ferrum,
et hoc non ut prius, sed hebetatum erit.
Multo labore exacetur,
et post industriam sequetur sapientia.
Si mordeat serpens in silentio,
nihil eo minus habet qui occulte detrahit.
Verba oris sapientis gratia :
et labia insipientis præcibitabant eum :
Initium verborum ejus stultitia,
et novissimum oris illius error pessimus.
Stultus verba multiplicat,
Ignorat homo, quid ante se fuerit :
et quod post futurum est, quis illi poterit indicare ?
Labor stultorum affliget eos,
qui nesciunt in urbem pergere.
Væ tibi, terra, cujus rex est puer,
et cujus principes mano comedunt.
Beata terra, cujus rex nobilis est,
et cujus principes vescuntur in tempore suo,
ad reficiendum, et non ad luxuriam.
In pigritiis humiliabitur contignatio,
et in infirmitate manuum persillabit domus.
In risum faciunt panem, et vinum ut epulentur viventes :
et pecunia obediunt omnia.
In cogitatione tua regi ne detrahas,
et in secreto cubiculi tui ne maledixeris diviti.

sensus, etc. Agnoscit igitur hoc loco versicularum distinctionem, quam vocamus Massoreticam, in Hebraeis voluminibus usurpata. Et contra versu 15 hujus capituli, plures dicit versiculos existere in una sententia aut unico versu Vulgate nostro : nam cum hanc Scripturam recitasset : *Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt ire in civitatem*, subjungit

Quia avis cæli portabit vocem tuam,
et qui habet pennas annuntiabit sententiam.

Cap. XI. — Mitte panem tuum super transeuntes aquas :
quia post multa tempora invenies illum.
Da partem septem, necnon et octo :
quia ignoras quid futurum sit mali super terram.

Si replete fuerint nubes,
imbrem super terram effundent.
Si ceciderit lignum ad austrum, aut ad aquilonem,
in quocunque loco ceciderit, ibi erit.
Qui observat ventum, non seminat :
et qui considerat nubes, nunquam metet.
Quomodo ignoras quæ sit via spiritus,
et qua ratione compingantur ossa in ventre prægnantis :
sic nescis opera Dei, qui fabricator est omnium.

Mane semina semen tuum,
et vespere ne cesset manus tua :
Quia nescis quid magis oriatur, hoc an illud,
et si utrumque simul, melius erit.
Dulce lumen,
et delectabile est oculis videre solem.
Si annis multis vixerit homo,
et in his omnibus letatus fuerit :
Memento debet tenebrosi temporis,
et dierum multorum :
qui cum venerint, vanitatis arguentur præterita.
Letare ergo, juvenis, in adolescentia tua,
et in bono sit cor tuum in diebus juventutis tuæ,
Et ambula in viis cordis tui,
et in introitu oculorum tuorum :
Et scito quod pro omnibus his adducet te Deus in iudicium.
Aufer iram a corde tuo,
et amove malitiam a carne tua.
Adolescentia enim et voluptas vana sunt.

dicens : *Cum superioribus etiam hos iunge versiculos*. Plures itaque in hac sententia versiculos esse non negabat. Vide de his nostras conjecturas in prolegomenis. MAR.

1. Plerique mss. libri atque editi *bibentes pro viventes* legunt.

Cap. XII. — Memento creatoris tui in diebus juventutis tuæ,
antequam veniat tempus afflictionis,
et appropinquent anni, de quibus dicas : Non mihi placent.
Antequam tenebrescat sol,
et lumen, et luna, et stellæ,
et revertantur nubes post pluviam :
Quando commovebitur custodes domus,
et nutabunt viri fortissimi ;
Et odiose erunt molentes in minulo numero,
et tenebrescent videntes per foramina :
Et claudent ostia in platea,
in humilitate vocis molentis :
Et consurgent ad vocem volucris,
et obsurdescent omnes filie carminis.
Excelsa quoque timebunt,
et formidabunt in via.
Florebit amygdalum,
et impinguabitur locusta,
et dissipabitur capparitis :
Quoniam ibit homo in domum eternitatis suæ,
et circuibunt in platea plangentem.
Antequam rumpatur funiculus argenteus,
et recurat vitta aurea :

1. Legit olim Alcuinus *obmutescunt* ; verum ait, *melius habetur in Hebræo, surdescere*.

Et conteratur hydria super fontem,
et confringatur tota super cisternam :
Et revertatur pulvis in terram suam unde erat,
et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum.
Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes, omnia vanitas.
Cumque esset sapientissimus Ecclesiastes,
docuit populum, et enarravit quæ fecerat :
et investigans composuit parabolas multas.
Quæsitit verba utilia,
et conscripsit sermones rectissimos, ac veritate plenos.
Verba sapientum sicut stimuli,
et quasi clavi in altum defixi,
quæ per magistrorum consilium data sunt a pastore uno.
His amplius, fili mi, ne requiras.
Faciendi plures libros nullus est finis :
frequensque meditatio, carnis afflictio est.
Finem loquendi omnes pariter audiamus.
Deum time, et mandata ejus observa :
Hoc est enim omnis homo :
et cuncta quæ fiunt, adducet Deus in iudicium pro omni errato, sive bonum, sive malum illud sit.

EXPLICIT LIBER ECCLESIASTES.

INCIPIT
CANTICUM CANTICORUM,

QUOD HEBRAICE DICITUR

SIR ASSIRIM.

Cap. I. — Osculetur me osculo oris sui :
quia meliora sunt ubera tua vino,
fragrantia unguentis optimis.
Oleum effusum nomen tuum :
ideo adolescentulae dilexerunt te.
Trahe me,
post te curremus ¹.
Introduxit me rex in cellaria sua :
exultabimus, et letabimur in te :
Memores uberam tuorum super vinum :
recti diligunt te.
Nigra sum, sed formosa, filiae Jerusalem,
sicut tabernacula Cedar,
sicut pelles Salomonis.
Nolite me considerare quod fusca sim,
quia decoloravit me sol :
Filii matris meae pugnaverunt contra me,
posuerunt me custodem in vineis :
vineam meam non custodivi.
Indica mihi, quem diligit anima mea :
ubi pascas, ubi cubes in meridie,
ne vagari incipiam post greges sodalium tuo-
rum :
Si ignoras te, o pulchra inter mulieres,
egredere, et abi post vestigia gregum,
et pascas hordos tuos juxta tabernaculum pasto-
rum.

¹. Quae subjungit Vulgata, in odorem unguentorum tuorum, ex LXX interpretibus derivantur, neque Hebraeus habet: sed et ipsa Complutensis Latina editio expungit.

Equitatu meo in curribus Pharaonis
assimilavi te, amica mea.
Pulchrae sunt genae tuae sicut turturis,
collum tuum sicut monilia.
Mureculas aureas faciemus tibi,
vermiculatas argento.
Dum esset rex in accubitu suo,
nardus mea dedit odorem suum :
Fasciculus myrrhae dilectus meus mihi,
inter ubera mea commorabitur.
Botrus Cypri dilectus meus mihi,
in vineis Engaddi.
Ecce tu pulchra es, amica mea,
ecce tu pulchra es,
oculi tui columbarum.
Ecce tu pulcher es, dilecte mi, et decorus.
Lectulus noster floridus :
Tigna domorum nostrarum cedrina,
laquearia nostra cupressina.

Cap. II. — Ego flos campi,
et lilium convallium.
Sicut lilium inter spinas,
sic amica mea inter filias.
Sicut malus (A. malum ²) inter ligna sil-
varum,
sic dilectus meus inter filios.

². Mss. codices legunt malum, quod non videtur satis convenire sensui hujus loci. Masr.

Sub umbra illius, quem desideraveram, sedi :
et fructus ejus dulcis gutturi meo.
Introduxit me in cellam vinariam,
ordinavit in me charitatem.
Fulcite me floribus,
stipate me malis :
quia amore langueo.
Laeva ejus sub capite meo,
et dextera illius amplexabitur me.
Adjuro vos, filiae Jerusalem,
per capreas cervosque camporum :
ne suscitatis, neque evigilare faciatis dilectam,
quoadusque ipsa velit.
Vox dilecti mei,
ecce iste venit saliens in montibus,
transiliens colles :
Similis est dilectus meus capreae,
hinnuloque cervorum :
En ipse stat post parietem nostrum,
respicens per fenestras,
prospiciens per cancellos.
En dilectus meus loquitur mihi :
Surge, propra, amica mea, columba mea,
formosa mea, et veni.
Jam enim hiems transiit,
imber abiit, et recessit.
Flores apparuerunt in terra,
tempus putationis advenit :
Vox turturis audita est in terra nostra :
ficus protulit grossos suos :
vineae florentes dederunt odorem suum.
Surge, amica mea, speciosa mea, et veni :
columba mea in foraminibus petrae,
in caverna maceriae.
Ostende mihi faciem tuam,
sonet vox tua in auribus meis :
Vox enim tua dulcis,
et facies tua decora.
Capite nobis vulpes parvulas,
quae demoliuntur vineas :
nam vinea nostra floruit.
Dilectus meus mihi, et ego illi,
qui pascitur inter lilia,
donec aspiret dies, et inclinentur umbrae.
Revertere, similis esto, dilecte mi, capreae,
aut hinnulo cervorum super montes Bether.
Cap. III. — In lectulo meo per noctes quaesivi
quem diligit anima mea :
quaesivi illum, et non inveni.
Surgam, et circuibo civitatem :

per vicus et plateas quaeram quem diligit
anima mea :
quaesivi illum, et non inveni.
Invenerunt me vigiles, qui custodiunt civitatem :
Num quem dilexit anima mea, vidistis ?
Paululum cum pertransissem eos,
inveni quem diligit anima mea :
Tenui eum, nec dimittam,
donec introducam illum in domum matris
meae,
et in cubiculum genitricis meae.
Adjuro vos, filiae Jerusalem,
per capreas cervosque camporum,
ne suscitatis, neque evigilare faciatis dilec-
tam,
donec ipsa velit.
Quae est ista, quae ascendit per desertum,
sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhae, et
thuris,
et universi pulveris pigmentarii ?
En lectulum Salomonis
sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel :
Omnes tenentes gladios, et ad bella doctissimi :
uniuscujusque ensis super femur suum pro-
pter timores nocturnos,
Ferculum fecit sibi rex Salomon
de lignis Libani :
Columnas ejus fecit argenteas,
reclinatorium aureum,
ascensum purpureum :
Media charitate constravit
propter filias Jerusalem :
Egredimini, et videte, filiae Sion, regem Salomo-
nem
in diademate, quo coronavit illum mater sua
in die desponsationis illius,
et in die letitiae cordis ejus.

Cap. IV. — Quam pulchra es !
Oculi tui columbarum,
absque eo quod intrinsecus latet.
Capilli tui sicut greges caprarum,
quae ascenderunt de monte Galaad.
Dentes tui sicut greges tonsurarum,
quae ascenderunt de lavacro :
Omnes gemellis fetibus,
et sterilis non est inter eas.
Sicut villa cocinea, labia tua :
et eloquium tuum, dulce.
Sicut fragmen mali punici, ita genae tuae,
absque eo quod intrinsecus latet.

Sicut turris David collum tuum,
 quæ edificata est cum propugnaculis :
 Mille clypei pendent ex ea,
 omnis armatura fortium.
 Duo ubera tua, sicut duo hinnuli capræ gemelli,
 qui pascuntur in liliis,
 donec aspiret dies, et inclinentur umbrae.
 Vadam ad montem myrrhæ,
 et ad collem thuris.
 Tota pulchra es, amica mea,
 et macula non est in te.
 Veni de Libano, sponsa,
 veni de Libano, veni :
 Coronaberis de capite Amanæ,
 de vertice Sanir et Hermon,
 de cubilibus leonum, de montibus pardorum.
 Vulnerasti cor meum, soror mea sponsa,
 vulnerasti cor meum in uno oculorum
 tuorum,
 et in uno crine colli tui.
 Quam pulchræ sunt mammae tuæ, soror mea
 sponsa !
 Pulchriora sunt ubera tua vino,
 et odor unguentorum tuorum super omnia
 aromata.
 Favus distillans labia tua, sponsa,
 mel et lac sub lingua tua :
 et odor vestimentorum tuorum sicut odor
 thuris.
 Hortus conclusus, soror mea sponsa,
 hortus conclusus, fons signatus.
 Emissiones tuæ paradisi
 malorum puniceorum cum pomorum fruc-
 tibus.
 Cypri cum nardo, nardus et crocus,
 fistula et cinnamomum cum universis lignis
 Libani,
 myrrha et aloë cum omnibus primis un-
 guentis.
 Fons hortorum : puteus aquarum viventium,
 quæ fluunt impetu de Libano.
 Surge aquilo, et veni auster,
 perfla hortum meum, et fluant aromata illius.

Cap. V. — Veniat dilectus meus in hortum
 suum,
 et comedat fructum pomorum suorum.
 Veni in hortum meum, soror mea sponsa,
 messui myrrham meam cum aromatibus meis :
 Comedi favum cum melle meo,
 bibi vinum meum de lacte meo :

Comedit, amici, et bibit,
 et inebriamini, charissimi.
 Ego dormio,
 et cor meum vigilat :
 Vox dilecti mei pulsantis :
 Aperi mihi, soror mea, amica mea, columba
 mea, immaculata mea :
 Quia caput meum plenum est rore,
 et cincinni mei guttis noctium.
 Exspoliavi me tunica mea,
 quomodo induar illa ?
 Lavi pedes meos,
 quomodo inquinabo illos ?
 Dilectus meus misit manum suam per foramen,
 et venter meus intremuit ad tactum ejus.
 Surrexi, ut aperirem dilecto meo :
 manus meæ stillaverunt myrrham,
 et digiti mei pleni myrrha probatissima.
 Pessulum ostii mei aperui dilecto meo :
 at ille declinaverat, atque transierat.
 Anima mea liquefacta est, ut locutus est :
 quæsi, et non inveni illum :
 vocavi, et non respondit mihi.
 Invenerunt me custodes qui circumeunt civi-
 tatem :
 perusserunt me, et vulneraverunt me :
 tulerunt pallium meum mihi custodes mu-
 rorum.
 Adjuro vos, filiæ Jerusalem,
 si inveneritis dilectum meum,
 ut nuntiatis ei quia amore langueo.
 Qualis est dilectus tuus ex dilecto,
 quia sic adjurasti nos ?
 Dilectus meus candidus et rubicundus, electus
 ex millibus.
 Caput ejus aurum optimum :
 comæ ejus sicut elatæ palmaram,
 nigrae quasi corvus.
 Oculi ejus sicut columbae super rivulos aqua-
 rum, quæ lacte sunt lotæ,
 et resident juxta fluentia plenissima.
 Genæ illius sicut areolæ aromatum
 consitiæ a pigmentariis.
 Labia illius lilia
 distillantia myrrham primam.
 Manus illius tornatiles aureæ,
 plenæ hyacinthis.
 Venter ejus eburneus,
 distinctus sapphiris.
 Cura illius columnæ marmoreæ,
 quæ fundatæ sunt super bases aureas.

Species ejus ut Libani,
 electus ut cedri.
 Guttur illius suavissimum,
 et totus desiderabilis :
 Talis est dilectus meus,
 et ipse est amicus meus, filiæ Jerusalem.
 Quo abiit dilectus tuus, o pulcherrima mulie-
 rum ?
 Quo declinavit dilectus tuus : et quaeremus
 eum tecum ?

Cap. VI. — Dilectus meus descendit in hortum
 suum ad areolam aromatum,
 ut pascatur in hortis, et lilia colligat.
 Ego dilecto meo, et dilectus meus mihi, qui
 pascitur inter lilia.
 Pulchra es, amica mea, suavis, et decora sicut
 Jerusalem :
 terribilis ut castrorum acies ordinata.
 Averte oculos tuos a me,
 quia ipsi me volare fecerunt.
 Capilli tui sicut grex caprarum,
 quæ apparuerunt de Galaad.
 Dentis tui sicut grex ovium,
 quæ ascenderunt de lavacro :
 Omnes gemellis lotibus,
 et sterilis non est in eis.
 Sicut cortex mali punici genæ tuæ
 absque oculis tuis.
 Sexaginta sunt reginae,
 et adolescentularum non est numerus.
 Una est columba mea, perfecta mea,
 una est matris suæ, electa genitrici suæ.
 Viderunt eam filiae,
 et beatissimam prædicaverunt :
 Reginae et concubinae,
 et laudaverunt eam.
 Quæ est ista, quæ progreditur quasi aurora con-
 surgens,
 pulchra ut luna, electa ut sol,
 terribilis ut castrorum acies ordinata ?
 Descendi ad hortum nucum,
 ut viderem poma convallis,
 et inspicerem si florisset vinea,
 et germinassent mala punica.

Nescivi : anima mea conturbavit me
 propter quadrigas Aminadab.
 Revertere, revertere, Sulamitis !
 revertere, revertere, ut intueamur te.

Cap. VII. — Quid videbis in Sulamite,
 nisi choros castrorum ?
 Quam pulchri sunt gressus tui
 in calcamentis, filia principis !
 Junctura femorum tuorum, sicut monilia,
 quæ fabricata sunt manu artificis.
 Umbilicus tuus crater tornatilis :
 nunquam indigens poculis.
 Venter tuus sicut acervus tritici,
 vallatus liliis.
 Duo ubera tua,
 sicut duo hinnuli gemelli capræ.
 Collum tuum
 sicut turris eburnea.
 Oculi tui sicut piscine in Esebon,
 quæ sunt in porta filia multitudinis.
 Nasus tuus sicut turris Libani,
 quæ respicit contra Damascum.
 Caput tuum ut Carmelus :
 et comæ capitis tui, sicut purpura regis vineta
 canalibus.
 Quam pulchra es, et quam decora,
 charissima in delictis !
 Statura tua assimilata est palmæ,
 et ubera tua botris.
 Dixi : Ascendam in palmam,
 et apprehendam fructus ejus :
 Et erunt ubera tua sicut botri vineæ :
 et odor oris tui sicut malorum.
 Guttur tuum sicut vinum optimum,
 dignum dilecto meo ad potandum,
 labisque et dentibus illius ad ruminandum.
 Ego dilecto meo,
 et ad me conversio ejus.
 Veni, dilecte mi, egrediamur in agrum,
 commoremur in villis.
 Mane surgamus ad vineas,
 videamus si floruit vinea,
 si flores fructus parturiunt,
 si floruerunt mala punica :
 ibi dabo tibi ubera mea.

1. Non Sulamitem, sed Sunamitem legimus in
 codicibus mss. Latinis : in Græcis autem exempla-
 ribus et Sulamitis et Sunamitis legitur : sed hoc,
 hi fallor, librarium errorem. MART.

— Tametsi hæc præferenda ex Hebræo lectio est,
 plures tamen mss. codices atque editi etiam o Græcis,
 ipsaque in divinis officis Ecclesia vocat Sunamitin.

Mandragoræ dederunt odorem in portis nostris :
omnia poma nova et vetera, dilecte mi,
servavi tibi.

Cap. VIII. — Quis mihi det te fratrem meum
sugentem ubera matris meæ,
ut inveniam te foris, et deosculer te,
et jam me nemo despiciat ?

Apprehendam te,
et ducam in domum matris meæ :

Ibi me docebis,
et dabo tibi poculum ex vino condito,
et mustum malorum granatorum meorum.

Læva ejus sub capite meo,
et dextera illius amplexabitur me.

Adjuro vos, filiæ Jerusalem,
ne suscitatis, neque evigilare faciatis di-
lectam,
donec ipsa velit.

Quæ est ista, quæ ascendit de deserto,
delictis affluens, innixa super dilectum suum ?

Sub arbore malo suscitavi te :
ibi corrupta est mater tua,
ibi violata est genitrix tua :

Pone me ut signaculum super cor tuum ;
ut signaculum super brachium tuum :

Quia fortis est ut mors dilectio,
dura sicut infernus æmulatio :

Lampades ejus,
lampades ignis atque flammaram.

1. Ita exemplaria canonis cum aliis mss. codici-
bus, ubi constanter retinetur quod odidimus. In Hebr.
quoque verbum pluralis est numeri, ac pronomem
masculinum לו ירבונו נון *tabuzulo*, id est, *con-*

Aquæ multæ non potuerunt extinguere chari-
tatem,
nec flumina obruent illam :

Si dederit homo omnem substantiam domus
sue pro dilectione,
quasi nihil despiciet eum ?

Soror nostra parva,
et ubera non habet :

Quid faciemus sorori nostræ
in die quando alloquenda est ?

Si murus est,
ædificemus super eum propugnacula ar-
gentea :

Si ostium est,
compingamus illud tabulis cedrinis.

Ego murus : et ubera mea sicut turris,
ex quo facta sum coram eo quasi pacem
reperiens.

Vinea fuit pacifico,
in ea, quæ habet populos :

Tradidit eam custodibus :

vir affert pro fructu ejus mille argenteos.

Vinea mea coram me est.

Mille tui pacifici,

et ducenti his qui custodiunt fructus ejus.

Quæ habitas in hortis, amici auscultant :
fac me audire vocem tuam.

Fuge, dilecte mi, et assimilare capræ
hinnuloque cervorum super montes aroma-
tum.

temendo continent eum. Augustinus in super
eodem modo legisse videtur : quia exemplaria mss.
speculi scriptum habent verbum in plurali, *despiciet*,
non *despiciet*. MART.

EXPLICIT CANTICUM CANTICORUM.

PRÆFATIO HIERONYMI

IN

DANIELEM PROPHETAM.¹

Danielem prophetam juxta Septuaginta inter-
pretes Domini Salvatoris Ecclesie non legunt
utentes Theodotionis editione, et hoc cur acci-
derit, nescio. Sive enim quia sermo Chaldaicus
est, et quibusdam proprietatibus a nostro elo-
quio discrepat, noluerunt Septuaginta inter-
pretes eandem linguæ² lineas in translatione
servare : sive sub nomine eorum ab alio nescio
quo non satis Chaldaeam linguam sciente, editus
liber est : sive aliud quid causæ existiterit igno-
rans : hoc unum affirmare possum, quod mul-
tum a veritate discordet, et recto judicio repu-
diatus sit. Sciendum quippe, Daniele³ maxime
et Esdras, Hebraicis quidem litteris ; sed Chal-
daico sermone conscriptos, et unam Jeremie
περὶ βιβλίου. Job quoque cum Arabica lingua habere
plurimam societatem. Denique et ego adolescen-
tulus, post Quintilianii et Tullii lectionem ac

flores rhetoricos, cum me in linguæ hujus pis-
trinum recluissem, et multo sudore, multoque
tempore vix cœpisssem anhelantia stridentiaque
verba resonare, et quasi per cryptam ambulans,
rarum desuper lumen aspicerem, inpegi novissi-
me in Daniele, et tanto tædio affectus sum,
ut desperatione subita omnem veterem laborem
voluierim contemnere. Verum adhortante ne
quodam Hebræo, et illud mihi crebris in⁴ sua
lingua ingerente⁵, *labor omnia vincit improbus*
qui [*Al. et qui*] mihi videbar sciolus inter eos⁶,
copi rursus discipulus esse Chaldaicus. Et ut
verum fatear, usque ad presentem diem magis
possum sermonem Chaldaicum legere et intel-
ligere, quam sonare. Hæc idcirco, ut⁷ difficul-
tatem vobis Danielis ostenderem, qui apud He-
bræos nec Susanne habet historiam, nec hym-
num trium puerorum, nec Belis, draconisque

1. Hunc Hieronymi prologum, ipsamque omnem
Danielis interpretationem Latinam ex integro ad duos
optimos cum primis notæ codicibus mss. exegimus,
alterum Palatinum numero 3, alterum Vaticanum
numero 333 pronotatos.

2. Plures mss. omittunt vocem *linguæ*, sicut
legunt etiam vetustiores : Noluerunt septuaginta
interpretes eandem lineas in translatione servare.
MART.

— Fortasse verius Palatin. ms. aliqui plures apud
Martianum, eandem lineas, voce intermedia *linguæ*
prætermissa.

3. Daniel Chaldaico sermone conscriptus est a
versu 2 cap. II ad cap. VIII. Esdras vero a versu 8
cap. IV ad cap. VII, vers. 27. Jeremie tandem peri-
cope Chaldaice scripta legitur cap. X, vers. 11, in
nostra editione vers. 32, 33 et 34. MART.

— Non a secundo, ut Martianus putat, sed a
quarto capitis secundi versu usque ad initium octavi
Chaldaice scriptus est Daniel, quod s. ipse pater in
commentario testatur. Esdras ab octavo capitis quarti,
ad septimum versum capitis XXVII, et Jeremie περὶ βιβλίου
tribus constans versiculis a 32 ad 34 capitis decimi
Chaldaicum sermonem sonant.

4. Voculam in Palatinus ms. tacet, ut et paulo
ante alii apud Martianum nomen *quodam*.

5. Virgilianum illud est e I *georg.* mutuatum.
MART.

6. Verus hic quoque videtur in Palatin. ms. legi
sciolus inter Hebræos : quod nomen luculentius op-
ponetur Chaldaeo.

7. Plus habent duo mss. *hæc idcirco dicit, ut*,
etc.